

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЄРЬОМІНА-ЧАЩИНА МАРГАРИТА ВІТАЛІЇВНА

УДК 821.161.1:82-3(092) (043.3)

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК СВІТОМОДЕЛЮЮЧИЙ ФАКТОР
ПРОЗИ С. Д. КРЖИЖАНІВСЬКОГО

10.01.02 – російська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Корнієнко Оксана Олександрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Силантьєва Валентина Іванівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
Грінченко Наталія Олександрівна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу.

Захист дисертації відбудеться «6» березня 2018 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 26.053.22 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01609, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «5» лютого 2018 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. Д. Осьмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. С. Д. Кржижанівський (1887–1950) є одним із найяскравіших, але свого часу недооцінених письменників російської літератури першої половині ХХ ст. Твори автора за життя майже не публікувались, за що С. Гедройц (алонім В. Гедройц) назвав його «заживо погребеним автором», Г. Синицька – «мансардним гением», а Г. Шенгелі – «прозеваним гением». Спадщина письменника почала видаватися лише з 90-х рр. минулого сторіччя. Першу збірку творів С. Кржижанівського в 6-ти томах було опубліковано видавництвом «Симпозіум» у 2001–2013 рр. З того часу творчість письменника стає об'єктом наукових досліджень; інтерес до неї дедалі зростає. Осмисленню прози митця присвячені дисертації Н. Буровцевої, Є. Воробйової, В. Горошнікова, І. Делекторської, Є. Лівської, І. Луїної, О. Мойсеєвої, Г. Синицької, Г. Шуберт та ін., монографія О. Манскова, навчальний посібник Л. Подіної, численні статті. Результати розвідок обговорюються на міжнародних, регіональних, міжвузівських наукових конференціях.

Досліджуються найрізноманітніші аспекти творчості письменника, зокрема, розглядаються:

- філософсько-естетична система поглядів С. Кржижанівського (О. Бишук, Ю. Ганзя, М. Гаспаров, І. Делекторська, Є. Лівська, О. Мансков, Л. Подіна, А. Попов, О. Уланов, Д. Фельдман та ін.);

- своєрідність світогляду автора, особливості його мислення (І. Делекторська, М. Гаспаров, С. Гедройц, О. Гребенщикова, Є. Лівська, О. Мойсеєва, В. Топоров, Г. Шуберт, І. Луїна, Л. Подіна, Д. Фельдман та ін.);

- оригінальність художнього світу прози письменника, характеристика його творчого методу, особливості поетики (С. Голубков, І. Делекторська, В. Калмикова, О. Кльоцкіна, О. Корнієнко, О. Кузьміна, С. Лавлінський, Н. Лейдерман, Г. Шуберт та ін.);

- специфіка художнього часу і простору в творах письменника (С. Бірюкова, О. Богдевич, Н. Буровцева, В. Горошніков, О. Гребенщикова, В. Калмыкова, О. Кльоцкіна, І. Луїна, Р. Рахматулін, Г. Синицька, В. Топоров та ін.);

- особливості жанрової природи творів (І. Васюченко, О. Кузьміна, Є. Лівська, В. Хіміч та ін.);

- стильовий аспект творчості (О. Богдевич, Н. Буровцева, І. Делекторська, О. Кузьміна, М. Липовецький, О. Мансков, Г. Мережинська, Ф. Федоров, Т. Цивьян та ін.).

Існують роботи, в яких розглядається інтертекстуальний аспект творчості С. Кржижанівського (Н. Буровцева, М. Гаспаров, С. Голубков, О. Гребенщикова, І. Делекторська, В. Калмикова, О. Кузьміна, Є. Лівська, О. Мансков, О. Мойсеєва, Д. Московська, В. Перельмутер, Л. Подіна, Г. Синицька, Г. Шуберт та ін.). Переважно вчені зосереджують увагу на інтертекстуальному полі та зв'язках художнього світу С. Кржижанівського з зарубіжними авторами і традиціями, зокрема – з Г. К. Андерсеном (С. Гедройц,

С. Голубков); Й. В. Гете (О. Гребенщикова); Е. Т. А. Гофманом (І. Делекторська, О. Кузьміна, Л. Подіна); Данте (О. Кузьміна, Є. Лівська); Г. Майрінком (В. Калмикова, П. Кузнецов, В. Перельмутер); Е. А. По (І. Васюченко, П. Кузнецов, В. Перельмутер); Дж. Свіфтом (І. Делекторська, В. Перельмутер, Л. Подіна, Г. Шуберт); В. Шекспіром (І. Делекторська, О. Мансков, В. Перельмутер); Ф. Шиллером (І. Делекторська). Проте інтертекстуальний зв'язок С. Кржижанівського з полем зарубіжної традиції є набагато ширшим, аніж розглянуто в існуючих наукових працях. Менш дослідженою постає апеляція письменника до російської класичної літератури. Крім того, інтертекстуальний аспект окреслюється переважно в літературному, біблійному та філософському складі. Подібний підхід обмежує обрії наукового осмислення, оскільки інтертекстуальний аспект потребує більш широкого підходу до аналізу художнього твору. Необхідність виявлення, розгляду, каталогізації, систематизації генезисно-типологічної структури інтертекстуальності та ролі останньої як світомоделюючого фактору прози С. Кржижанівського обумовлює **актуальність** дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі російської та зарубіжної літератури в межах комплексної наукової теми факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Поетика і аксіологія літератури: проблеми дослідження і викладання» (протокол № 9 від 27.01.2016).

Тему кандидатської дисертації схвалено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 13 від 27.04.2016).

Метою дисертаційної роботи є осмислення інтертекстуальності як світомоделюючого фактору естетичної системи малої прози С. Кржижанівського.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- узагальнити та систематизувати науково-критичну літературу, присвячену аналізу прози С. Кржижанівського;
- виявити, проаналізувати, класифікувати систему претекстів;
- доповнити існуючі в науці уявлення про корпус протоджерел і віднайти конкретні, раніше не установлені в науковому дискурсі інтертекстуальні зв'язки в малій прозі С. Кржижанівського;
- розглянути генезисно-типологічну структуру інтертекстуальності прози письменника;
- реалізувати власну стратегію інтертекстуального аналізу художнього тексту, що охоплює поле як творів мистецтва, так і об'єктивної дійсності;
- каталогізувати змістовний контент малої прози С. Кржижанівського з точки зору інтертекстуальності, зробивши перший крок до створення тезаурусу інтертекстуальних сюжетів, мотивів та образів його творчості,

необхідність якого продиктовано енциклопедичністю художнього мислення письменника;

- концептуально осмислити прозу С. Кржижанівського як метатекст;
- з'ясувати функції інтертекстуальності як світомоделюючого фактору малої прози митця.

Об'єкт дослідження – книги новел різних років «Сказки для вундеркиндів» (1918–1925), «Чем люди мертвы» (1926–1933), «Неукушенный локоть» (1927–1941), «Мал мала меньше» (1937–1940), аналіз яких дозволяє осмислити специфіку малої прози С. Кржижанівського. «Сказки для вундеркиндів» тяжіють до міфопоетичної тематики та російської літературної традиції, «Неукушенный локоть» – до європейської (особливо англійської) та східної (давньоіндійської та ін.) літературних традицій, «Мал мала меньше» – до російського фольклору. Серед них вирізняється книга «Чем люди мертвы», що є репрезентативною з точки зору демонстрації протилежної стратегії автора, а саме – другорядності інтертекстуального плану та першочерговості ілюстрації обставин війни, які нівелюють значення культури.

Предмет дослідження – інтертекстуальні зв'язки малої прози С. Кржижанівського.

Методологію дослідження побудовано на поєднанні основного інтертекстуального методу з міфопоетичним, необхідним для розгляду формування індивідуально-авторського матеріалу на основі виниклих ще в давнину міфологічних образів та сюжетів; використанні історико-генетичного та порівняльного методів із метою вивчення зв'язків текстів письменника з літературними традиціями та творами різних епох; інтермедіального методу, потрібного для аналізу впливу різних видів мистецтв на створення художньої реальності текстів; структурно-типологічного методу, що використовується для класифікації структури інтертекстуального поля прози С. Кржижанівського. Описові та аналітичні методи задіяні при розгляданні інтертекстуальності як світомоделюючого фактору художньої системи письменника.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці з вивчення творчості С. Кржижанівського Н. Буровцевої, Ю. Ганзя, М. Гаспарова, С. Голубкова, В. Горошнікова, І. Делекторської, О. Корнієнко, О. Кузьміної, Є. Лівської, І. Луніної, О. Манскова, О. Мойсеєвої, Д. Московської, В. Перельмутера, Л. Подіної, Г. Синицької, В. Топорова, Г. Шуберт та багатьох інших; з теорії інтертекстуальності Р. Барта, М. Бахтіна, Л. Біловус, Г. Денисової, Ж. Женетта, О. Жолковського, І. Ільїна, Н. Корабльової, Ю. Крістевої, Н. Кузьміної, Р. Лахман, М. Липовецького, М. Можейко, В. Москвіна, Д. Ораіч, Н. Петрової та О. Кулакової, Л. Прохорової, Н. Пьєге-Гро, Б. Томашевського, П. Торопа, Н. Фатєєвої, У. Эко, М. Ямпольського тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше:

- реалізовано власну стратегію розширеного інтертекстуального аналізу з огляду на необхідність включення до поля зору літературознавчого

дослідження парадигми історичної та сучасної авторів дійсності як елемента діалогу культур. Художні твори С. Кржижанівського досліджено не лише з позиції літературних, теїстичних та філософських особливостей авторської свідомості, але й доповнено комплексним вивченням фольклорних, міфологічних, філософських, інтермедіальних протоджерел, історичних претекстів, інформаційного поля, міського простору, а також прози письменника як метатексту;

- структуровано літературні епохи і традиції, що поклали початок утворенню самобутнього авторського стилю;
- поглиблено уявлення про інтертекстуальний зв'язок із російською класичною літературою в прозі письменника, лише мала частина якої осмислена дослідниками як формотворчий чинник його поезики;
- розглянуто «тексти життя» в якості складників інформаційного простору сучасної автору дійсності, що знайшли відображення на сторінках його творів;
- вивчено функціонування бестіарного коду, сформованого світовими літературними і міфопоетичними традиціями та індивідуально-авторським мисленням письменника;
- проаналізовано стилізацію автора під західну (англійську, німецьку і т.д.) та східну (узбецьку, індійську і т.д.) традиції на основі аналізу художнього простору текстів, їх топосів і локусів;
- структурні компоненти новелістики письменника каталогізовано з точки зору інтертекстуальності, що стало спробою створення тезаурусу інтертекстуальних образів, мотивів та сюжетів його прози.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні інтертекстуального підходу, що дає змогу глибше й повніше аналізувати художній текст. Спектр наукових робіт, присвячених творчості С. Кржижанівського, доповнюється розгляданням генезисно-типологічної структури інтертекстуальності письменника. Це виявляється необхідним для кращого розуміння поезики автора.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані під час читання лекційних курсів і підготовки наукових матеріалів з історії російської та зарубіжної літератури; при написанні підручників і посібників, присвячених літературному процесу першої половини ХХ ст.; в подальших дослідженнях російської літератури цього періоду; при підготовці курсових, бакалаврських і магістерських робіт, а також при розробці спецкурсів з проблем інтертекстуальності, поезики перехідних культурних епох, міфопоетики С. Кржижанівського.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки висвітлені у статтях і виступах із науковими доповідями на міжнародних наукових конференціях: «Аналіз та інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, досвіди (Київ, 11–12 травня 2016); «Сучасність класики», присвяченій пам'яті Р. Піддубної (Харків, 22–24 вересня 2016); «Бестіарний код культури: традиція та сучасність», присвяченій пам'яті О. Мішукова (Херсон,

7–8 жовтня 2016); «Text. Literary work. Reader» (Прага, 20–21 травня 2017); всеукраїнських наукових конференціях за участю молодих вчених: «Людина та соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (Київ, 5 квітня 2012); «Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій» (Київ, 11 квітня 2013); «Філологічна наука в інформаційному суспільстві» (Київ, 10 квітня 2014); звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів та докторантів НПУ ім. М. П. Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 15 березня 2016; 18 травня 2017).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 7 наукових статей, із них – 5 у фахових виданнях України, 2 – у міжнародних.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів (із відповідними підрозділами), висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (247 позицій). Загальний обсяг дисертації – 235 сторінок, з них – 207 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» обґрунтовано актуальність теми дослідження, його зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету та завдання, об'єкт і предмет, методи та теоретико-методологічну основу роботи; окреслено наукову новизну одержаних результатів, теоретичне та практичне значення дисертації й особистий внесок автора; подано інформацію про апробацію результатів роботи та публікації, її структуру та обсяг.

У **першому розділі «Проблема інтертекстуальності та творчість С. Д. Кржижанівського в сучасному науковому осмисленні»** розглянуто провідні підходи до дослідження поняття міжтекстової реляції; систематизовано наукові роботи літературознавців з проблем вивчення творчості С. Кржижанівського, виявлено ключові аспекти його поетики.

У підрозділі **1.1. «Теоретичні аспекти інтертекстуальності: дефініції та концепції»** проаналізовано існуючі в сучасній науці визначення інтертекстуальності.

Відправною точкою для побудови сучасної інтертекстуальної теорії є положення М. Бахтіна про «діалогічність» художнього тексту та теза вченого про можливість розуміння тексту лише за умови його співвідношення з іншими текстами. Сам термін «інтертекстуальність» було введено французькою дослідницею Ю. Крістевою в доповіді про творчість М. Бахтіна, опублікованій 1967 р.

Проблема інтертекстуальності досліджувалась Р. Бартом, Ж. Женеттом, Р. Лахман, Д. Ораїч, І. Смірновим, Н. Фатєєвою та ін. Осмислення рецепцій провідних дослідників дозволило помітити відсутність єдиної позиції щодо інтерпретації даного поняття, його сутності та природи, виявити певну суперечливість думок вчених. Різноманіття дефініцій інтертекстуальності обумовлено багатоаспектністю даного поняття, над яким продовжує працювати

сучасне наукове товариство. Проблема інтертекстуальності постає однією з важливих складових наукового дискурсу другої половини ХХ–поч. ХХІ ст.

Під час проведення інтертекстуального аналізу малої прози С. Кржижанівського в роботі використано трактування Ж. Женетта цього феномену як присутності одного тексту в іншому, що вважається основою більшості розробок інтертекстуальної теорії в сучасному науковому просторі.

Підрозділ **1.2. «Специфіка художнього світу С. Д. Кржижанівського в науковій рецепції»** присвячено розкриттю специфіки художнього світу письменника в науковому дискурсі. Аналіз широкого корпусу досліджень, присвячених С. Кржижанівському, дозволив визначити жанрові, стилістичні, поетикальні особливості його творчості.

Систематизовано основні риси поетики письменника: філософічність; інтелектуальність; фантасмагоричність, фантастичність; установка на абсурд, алогізм, хаотичність; специфічність уявлення просторово-часової організації; інакомислення, оригінальність художнього тезаурусу; орнаменталізм, монтажність, колажність, лейтмотивізація; складність образної системи; настанова на іронічний початок; прийом гри масштабами; гральна експериментальна поетика; складність жанрової природи; інтермедіальність; інтертекстуальність та ін. Кількісне співвідношення тематичної спрямованості праць дослідників дозволило з'ясувати, що інтертекстуальність є домінантною рисою творчості С. Кржижанівського, що розглядається як у контексті зближення з типологічними особливостями поетики модернізму (О. Мансков), «передпостмодернізму» (Г. Мережинська, Г. Шуберт), постмодернізму (Є. Воробйова) та інших стильових парадигм, так і інтерпретації творів письменника з точки зору інтертекстуальності як однієї з основних особливостей індивідуальної творчої манери автора.

У другому розділі **«Генезисно-типологічна структура інтертекстуальної прози С. Д. Кржижанівського: система претекстів»** простежено реалізацію, синтез та творчу трансформацію багатьох світових традицій як провідні риси інтелектуальної прози письменника. Виявлено та каталогізовано протоджерела, що існують у складі авторських творів. Систематизацію претекстів послідовно подано в 6-ти відповідних підрозділах, що дозволило здійснити класифікацію генезисно-типологічної структури інтертекстуальності малої прози С. Кржижанівського.

Підрозділ **2.1. «Літературні претексти»** складається з двох пунктів.

У пункті **2.1.1. «Зарубіжні протоджерела»** розглянуто експліцитні та імпліцитні посилання та перегуки з літературою античності (Езоп, Есхіл, Евріпід, Арістофан, Ювенал), XVI ст. (Ф. Рабле, С. Герберштейн), XVII ст. (М. де Сервантес, Ж. Б. Мольєр, Ш. Перро), XVIII ст. (Дж. Свіфт, Й. В. Гете, Ф. Шиллер), XIX ст. (Е. Т. А. Гофман, Г. Майрінк, В. і Я. Грімм, Г. К. Андерсен, М. Шеллі, Е. А. По, Т. М. Рід, Л. Керрол) і ХХ ст. (Г. Уеллс, Ф. Кафка, О. Гакслі). Доведено, що в новелістиці С. Кржижанівського наявна також апеляція до східної традиції як за допомогою алюзивного звернення до протоджерел (давньоіндійської «Магабгарати» тощо), так і виразної стилізації

власних текстів під певне протоджерело (новели-казки «Украденный колокол», «Левое ухо» та ін.).

За частотністю й різноманітністю форм апеляції серед зарубіжних авторів знаковим для новелістики письменника стає Дж. Свіфт, творчість якого розглядається як гіпертекстуальна для прози С. Кржижанівського. Останній переймає сатиричну манеру англійського автора, особливо часто використовує прийом зміни масштабів для створення власних сюжетних колізій, а в деяких випадках, стилізуючи тексти, творчо переосмислює задану тему: новели «Моя партия с королем великанов» і «Гулливвер ищет работы» демонструють можливі варіанти продовження свіфтівського роману.

У пункті **2.1.2. «Діалог із російською літературою»** досліджено літературні зв'язки між новелами С. Кржижанівського та творами російських авторів. За ступенем осмислення в науковій рецепції може скластися хибне враження, що інтертекстуальна кореляція письменника з російською літературою значно поступається взаємодії з творами зарубіжними. Доведено, що автор звертається до російських попередників та сучасників якщо не більшою, то тією ж мірою, як і до західноєвропейської традиції, виступаючи послідовником та водночас реформатором їх ідей, який переглядає попередній літературний досвід з точки зору власної епохи.

З'ясовано, що інтертекстуальне поле С. Кржижанівського формує діалог з російськими літературними творами Середньовіччя («Китежский летописец» «Вопрошания Кирикова»), Просвітництва (Г. Державін, П. Челіщев), ХІХ ст. (О. Бестужев-Марлінський, О. Пушкін, М. Лермонтов, В. Одоєвський, Ф. Достоевський, М. Гоголь, І. Тургенев, М. Салтиков-Щедрін, Л. Толстой, В. Гаршин, А. Чехов) і ХХ ст. з його різноманітними стильовими течіями символізму, експресіонізму, футуризму, імажинізму та ін. (О. Купрін, Л. Андреев, О. Беляєв, М. Булгаков, Ф. Сологуб, К. Бальмонт, В. Брюсов, О. Блок, А. Білий, В. Набоков, В. Маяковський, С. Єсенін, Д. Хармс, О. Введенський).

Знаковою фігурою для С. Кржижанівського є М. Гоголь, оскільки в циклах новел приховані та явні відсилання саме до його творів відрізняються найбільшою частотністю, що дозволяє розглядати гоголівську творчість, як і свіфтівську, в якості гіпертекстуального початку для всієї прози митця. Висока частотність апеляції в текстах письменника ХХ ст. до творів М. Гоголя обумовлена творчим продовженням і переосмисленням С. Кржижанівським гоголівської спадщини. Переплавляючи гоголівську традицію поєднання фантастики і реальності, гротескності зображення, наскрізної авторської іронії, письменник творчо продовжує її у власній індивідуально-авторській художній моделі. Однак С. Кржижанівський, на відміну від М. Гоголя, доводить ці риси до граничного прояву і створює модель абсурдного дисгармонійного світу, який призводить героїв до катастрофи.

Доведено, що С. Кржижанівський залучає великий спектр зарубіжних і російських претекстів, формуючи багатогранну агрегацію творчих явищ різних історичних епох і стильових течій за допомогою сюжетних і образних

відсилань та перегуків з літературними творами. Серед них домінують прямі, приховані і перевернуті цитати (виникають навіть квазіцитати), алюзії, ремінісценції та ін. елементи. Основними принципами апеляції до претекстів, окрім продовження і контамінації, стають трансформування, нерідко обігрування з протилежним знаком (наприклад, цикл новел «Чем люди мертвы» як антитеза толстовській притчі «Чем люди живы»).

У підрозділі **2.2. «Фольклорні елементи»** розглянуто фольклорну складову малої прози С. Кржижанівського, зокрема прислів'я («перемелется – мука будет» та ін.), приказки («Федот, да не тот» та ін.); вислови («тысяча извинений» і т.п.), ідіоми («чудеса в решете» і т.п.), фразеологізми («душа уходит в пятки» і т.п.); крилаті вислови («молчание – знак согласия» і т.д.), афоризми («нет пророка в своем отечестве» і т.д.), сентенції («In vino veritas» і т.д.); билини («Отчего перевелись богатыри на Святой Руси» і т.д.), билиці (про злиднів і т.д.); народні пісні («Дубинушка» та ін.); казково-фольклорні мотиви (мотив чаші, що не випивається, та ін.) та образи (нерозмінні червонці та ін.).

Виявлено, що в малій прозі С. Кржижанівського наявні фольклорні одиниці переважно слов'янського, меншою мірою – загальносвітового походження. Більшість фольклорних елементів постає в трансформованому вигляді (в основному, з метою демонстрації вад сучасного автору суспільства), причому заново переінакшений вираз виникає згодом в інших текстах письменника. Вони наділяються кардинально протилежним значенням, іноді реалізованим вже на рівні заголовка (замість традиційного крилатого вислову «бумага все стерпит» новела С. Кржижанівського отримує назву «Бумага теряет терпение»). У первісному не модифікованому вигляді фольклорні елементи застосовуються в малій прозі письменника значно меншою мірою.

З одного боку, фольклорні елементи орієнтовані на читацьке впізнавання, з іншого – їх авторські варіації сприяють посиленню грального модусу.

У підрозділі **2.3. «Легендарно-теїстичні основи»** розкрито легендарні та релігійні протоджерела прози С. Кржижанівського, що представлені як на імпліцитному рівні (асоціаціями, натяками тощо), так і на експліцитному (прямими вказівками на претекст).

На легендах давньокитайського (про перлину та ін.), давньогрецького (про перлинні сльози німфи та ін.), давньоримського (про порятунок Риму гусьми та ін.), єврейського (про Голема та ін.), прибалтійського (про богиню моря Юрату та ін.), слов'янського (про град Кітеж тощо) та іншого походження побудована певна кількість досліджених новел. Крім того, на архітекстуальному рівні деякі твори орієнтуються на жанр легенди очевидним способом стилізації («Легенда» та ін.), або, навпаки, за допомогою авторської гри з читачем через заперечення вимислу та ствердження емпіричної основи сюжету («Тридцать сребреников» та ін.).

У малій прозі С. Кржижанівського формуються також індивідуально-авторські легендарні сюжети, які генерують, інтерпретують та обігрують прецедентні тексти (так, розповідь про сина Океану Каїна подається як оригінал біблійної історії про братовбивця Каїна в новелі «Страна нетов») і

насамкінець, завдяки кардинальним модифікаціям та трансформаціям, презентують створення оригінальних творів письменника.

Теїстичною основою індивідуальних сюжетів С. Кржижанівського подекуди виступають загальновідомі фрагменти біблійного тексту, які представлені асоціаціями (з дванадцятьма апостолами в новелі «Цыплята» і т.д.), натяками (іронічні натяки на церковну літературу в тексті «Гуллівер ищет работы» і т.д.), алюзіями (прохання про чудо любові до ближнього в новелі «Желтый уголь» як алюзія на розмову Ісуса з фарисеями і т.д.), а також прямими вказівками на протоджерело (епіграф з Євангелія від Матвія в новелі «Тридцать сребреников» і т.д.), ономастикою персонажів (біблійне походження імен героїв новели «Квадрат Пегаса» та ін. новел) і символічними значеннями образів (образ птаха в новелі «Цыплята» як символ воскресіння Христа і т.п.). В інтертекстуальному полі творів С. Кржижанівського, незважаючи на першочерговість християнської традиції, відбувається симбіоз різних релігійних основ – християнства, мусульманства, буддизму, індуїзму.

Прецедентний легендарно-теїстичний матеріал трансформується та доповнюється оригінальним сюжетним ходом автора. У більшості випадків біблійні тексти перетворюються С. Кржижанівським за власною, логічно додуманою фабулою (наприклад, продукування можливого танатологічного кінця ослиці Валаама в новелі «История пророка» тощо).

У підрозділі **2.4. «Міфопоетична складова»** проаналізовано міфопоетичну парадигму малої прози С. Кржижанівського, представлену як прямими установками на міфологічні традиції, так і алюзивним розвитком сюжетних ліній за міфологічним зразком, наділенням образів, що функціонують у творах, підтекстними значеннями.

Пункт **2.4.1. «Міфологічні образи й сюжети та їх індивідуально-авторські моделі»** присвячено проблемі міфопоетики. Її найбільш відомими дослідниками є Р. Барт, Ф. Буслаєв, Дж. Кемпбелл, К. Леві-Строс, О. Лосев, Ю. Лотман, Б. Маліновський, Є. Мелетинський, З. Мінц, М. Еліаде та ін. У дослідженні в якості робочого використовується визначення Є. Мелетинського, за яким міф є найдавнішим засобом концептування навколишньої дійсності та людської сутності.

У більшості текстів С. Кржижанівського виявлено рецепцію міфологічного матеріалу різного походження: давньоєгипетського (кореляція з міфом про Осіріса як варіантом аграрного міфу про вмираючого та воскресаючого бога в новелі «Поэтому»); давньогрецького (міф про Орфея та Еврідіку в тексті «Орфей в аду» та ін.); давньоримського (міф про Парок та ін.); близько- та далекосхідного (гурії, Крішна в новелі «Левое ухо» тощо); східнослов'янського (польовий дух у новелі «Четки» і т.д.). Переважає апеляція до давньогрецьких міфів. Простежується авторська стратегія контамінації міфологічних образів різних культурних ареалів (наприклад, давньогрецькі міфи про Грай, Пегаса і Парнас поєднуються з давньоримським міфом про Парок у новелі «Граи»).

Міфологічні компоненти зустрічаються в прозі Кржижанівського не в первісному їх вигляді, а в трансформованому й модифікованому з сучасної

точки зору (новели «Граїи», «Орфей в аду» та ін.). Використання традиційних міфологічних сюжетів і образів багато в чому вмотивовано реакцією письменника на дійсність, її події та процеси. Формуються різні варіанти перетворення протоджерел, актуалізується неоміфологічне мислення і автор робить спробу розуміння сучасного йому світу, людини й одвічних проблем Буття, створюючи індивідуально-авторський міф. Наприклад, це авторський варіант космогонічного міфу в новелах «Страна нетов» (спочатку було створено Хаос, з якого з'явився Океан та все інше) і «Баскская сказка» (першим творінням Бога була Смерть, за проханням якої надати роботу було створено життя та всі його форми) та міфу есхатологічного, який в авторській інтерпретації полягає в тотальній ентропії світобудови, перевертанні реальності догори дригом.

У пункті 2.4.2. «Бестиарний код» виявлено, що персонажами творів С. Кржижанівського нерідко стають абстрактні поняття, аналітичні конструкції, персоніфіковані звичайні матеріальні речі, життєві реалії повсякденності. Автор використовує прийоми уречевлення, матеріалізації, буквалізації та психологізації, наділяє вигаданих героїв антропоморфними, проте частіше – бестиарними рисами. Незважаючи на досить широкий спектр наукових праць, присвячених творчості письменника, проблему функціонування бестиарного коду в художньому світі С. Кржижанівського лише опосередковано порушено в працях С. Голубкова, О. Гребенщиковой, Н. Лейдермана та інших вчених. У роботі бестиарний код розглянуто як основну складову міфопоетики С. Кржижанівського, без аналізу якої дослідження інтертекстуальності як світомоделюючого фактору прози письменника не видається можливим.

Бестиарний код новел письменника представлений як вигаданими, так і реально існуючими створіннями. Аналіз структури бестиарного коду новелістики С. Кржижанівського дозволив виявити наступні типи істот: а) міфічні, б) індивідуально-авторські, в) зоо-антропоморфні створіння різного етнічного походження. Перший тип репрезентує звернення письменника до античних (Стіксові жаби в новелі «Орфей в аду» та ін.), германоскандинавських (кобольди в новелі «Поэтому» та ін.) та західноєвропейських (фея в новелі «Мухослон» та ін.), східних (джин та ін.) і східнослов'янських (злідні та ін.) міфів. Другий тип представлений сингулярними образами, що формуються за допомогою створення індивідуально-авторських неологізмів («чуть-чути», «итанесийцы», «ести», «неты» тощо), буквалізації абстрактних понять, дивовижного оживлення матеріальних предметів та реалій повсякденного життя. Третій тип персонажів із зоо-антропоморфними рисами (Сон в новелі «Сбежавшие пальцы», відлуння в новелі «Безработное эхо» тощо) створюється С. Кржижанівським за допомогою прийому очуднення (рос. «остранения»), термінологізованого В. Шкловським.

Бестиарний код у прозі С. Кржижанівського функціонує разом із зооморфним, серед представників якого фігурують метаобрази хробака, змії, павука (та павутиння), пса, коня, віслюка та багатьох інших створінь, у тому

числі інсектного (мурахи, мухи, клопи та ін.), орнітологічного (дятли, горобці, канарки, гуси тощо) та ін. кодів.

Тваринні персонажі наділяються людськими рисами (розчарування ворон тим, що стало з'являтися набагато менше трупів в новелі «Чудак»). І, навпаки, в описах зовнішності, фізіогноміки, здібностей, стратегії поведінки, емоцій, ментального світу, житлового простору людських персонажів прослідковуються зооморфні риси (зображення натовпу людей як зграї стерв'ятників в новелі «Желтый уголь» тощо). Зооморфними рисами у новелістиці письменника вирізняються абстрактні поняття, матеріальні предмети, природні явища.

Тісне переплетіння та взаємодоповнення анімалістичного й бестіарного кодів стає відмінною рисою поезики письменника, так само, як і модифікація традиційних образів інфернальних твариноподібних істот, яка стає сюжетоутворюючою основою для формування індивідуально-авторського міфу та пародійного зображення сучасної С. Кржижанівському дійсності.

У підрозділі **2.5. «Філософські компоненти»** з'ясовано філософську складову інтертекстуальності С. Кржижанівського, якому, за його власним ствердженням, нелегко було зробити вибір між філософською та літературною діяльністю, що привело до їх синтезу у художньому світі письменника.

Філософська інтертекстуальність творів С. Кржижанівського представлена масою явних та прихованих відсилань до філософії античності (Геракліт Ефеський, Парменід, Зенон, Демокріт, Сократ, Платон, Арістотель, Піррон, Енезідем, Секст Емпірик), Середньовіччя (Р. Бекон), Відродження (М. Монтень, Я. Беме, Ф. Бекон, Т. Гоббс) і Нового часу (Р. Декарт, Б. Паскаль, Дж. Берклі, Г. Гегель, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, М. Лацарус, С. Гогоцький). Найбільш широкий комплекс філософських претекстів виявлено в новелі «Якоби и “якобы”» (Б. Спіноза, Д. Дідро, Ф. Шеллінг, Т. Кампанелла, Й. Фіхте та ін.). Герої новел самі стають самодостатніми філософами, мудрецами («Четки» та ін.) і екс-філософами («Бумага теряет терпение»).

Філософська гіпертекстуальна лінія творчості письменника представлена постулатами Г. Трисмегіста («Те, що знаходиться внизу, відповідає тому, що перебуває вгорі, і те, що перебуває вгорі, відповідає тому, що знаходиться внизу, щоб здійснити чудеса єдиної речі») та І. Канта («Зоряне небо наді мною й моральний закон у мені»). Обидва протоджерела, а також образ Канта виявляються у багатьох новелах циклів і мають першорядне значення для розуміння філософської основи творчості С. Кржижанівського.

У новелах письменника залучено комплекс прямих згадок представників філософської думки. Автор нерідко доповнює власними міркуваннями відомі тези, виступаючи їх послідовником, або, навпаки, полемізуючи з ними (так виникає філософський діалог Якобі, опонентом якого стає слово «нібито» (рос. «якобы»), яке раптово ожило і не поступається співрозмовнику обізнаністю в прецедентних текстах). Найчастіше в творах С. Кржижанівського контамінуються філософські погляди представників різних епох і шкіл, одночасно і доповнюючи один одного, і протиставляючись.

Виявлено непрямі, опосередковані відсилання до концепцій філософів у річищі інтелектуальної гри з читачем (прихований зв'язок з філософією Нового часу в особі К. Г. Юнга та З. Фрейда в новелах «Мост через Стикс» і «Фантом»).

Серед різних способів авторського «філософствування» найбільш частотним є переосмислення, творче продовження певних ідей, тез, постулатів. Обігруючи думки мислителів різних епох і течій, письменник актуалізує філософські ідеї і змушує читача подивитися на невирішені питання свіжим поглядом, тим самим залучаючи реципієнта до напруженого філософського полілогу. Автор спонукає читачів до власних роздумів і пошуків відповідей на одвічні проблеми Буття.

У підрозділі **2.6. «Інтермедіальний матеріал»** розглянуто стратегії синтезу мистецтв у творах письменника, що пояснюється активізацією естетичних пошуків у перехідні культурні епохи.

За частотністю та релевантністю реалізації даної стратегії в малій прозі С. Кржижанівського переважає поєднання літератури і музики (особливо в циклі «Неукушенный локоть»). Воно актуалізується завдяки:

- володінню багатьох героїв навичками гри на різних музичних інструментах («Сбежавшие пальцы», «Смерть эльфа», «Девять ворон» тощо), а також музичній критиці фахівців, які виступають антиподами талановитих героїв і виражають свою думку про їхню гру («Немая клавиатура», «Орфей в аду» тощо). Крім того, метафорично музичними навичками наділяються тварини (піаністичні рухи лап павука в новелі «Спиноза и паук» і т.д.);

- музичній ономастиці (Дорн в новелі «Сбежавшие пальцы» та ін.);

- втіленню шедеврів музичної творчості на сторінках новел як на експліцитному рівні (траурний марш Ф. Шопена в новелі «Чемпион дыхания»), так і на імпліцитному (лірична мініатюра Е. Гріга «Остання весна» в новелі «Поэтому»);

- введенню автором реальних (мелодії Бетховена та ін. композиторів в новелі «Немая клавиатура» і т.д.) або вигаданих («Глухонимий марш для безногих» в тій самій новелі та ін.) музичних претекстів, що стали програмними творами концертів і виступів головних героїв;

- відвідуванню або згадуванню персонажами столичних опер і концертних залів (прослуховування опери Дж. Верді «Аїда» в новелі «Одиночество» та ін.);

- функціонуванню уривків з пісень, що існують в дійсності («Гаудеамус» в новелі «Фантом» та ін.) або вигадані авторськими персонажами (пісня шевця в новелі «Березайский сапожник» та ін.);

- музичним порівнянням немuzичних реалій (нагадує звуки органних труб скрип мостин в новелі «Квадратури» та ін.).

Серед інших інтермедіальних елементів у творах С. Кржижанівського залучені такі види образотворчого мистецтва, як живопис та графіка. Перший реалізується через жанри пейзажу (картина ненависної природи як її сурогат в новелі «Четки» і т.д.), портрету («Тюбики»), іконопису (ікона

Миколи Чудотворця в новелі «Пни» і т.д.), друга – через ілюстрації, гравюри, карикатури (ілюстрація до «Посмертних записок Піквікського клубу» Ч. Діккенса в новелі «Мост через Стикс» та ін.). Декоративно-прикладне мистецтво представлено у вигляді гербарію («Книжная закладка») та гобелена («Кабинет миллиардера»). У новелах зображується фотографія, яка може служити предметом інтер'єру і пам'ятним артефактом героїв («Квадрат Пегаса» та ін.); підтвердженням сенсаційних матеріалів та катастрофічних подій (фотографії Ейфелевої вежі, що втекла, в новелі «Книжная закладка» тощо); прогресивним засобом для досягнення естетичної, інформаційної, наукової мети; елементом метафоричного опису сучасних людських істот (свідомість як об'єктив фотоапарата в новелі «Мишени наступают»). Мистецтво кінематографу виникає в обговореннях героїв («Книжная закладка») або у зйомках фільмів за їх безпосередньої участі («Раскулаченный боксер»). Крім того, кінематографічність стає авторським прийомом С. Кржижанівського, вираженим різкою зміною планів («Мишени наступают» і т.д.), та дозволяє помітити передбачення сюрреалістичної творчості Л. Бунюеля і С. Далі (спроба розкрити заплуцне око за допомогою скальпелю в новелі «Четки»). Про кінематографічність свідчить і те, що твори письменника, які спочатку не передбачали інсценування, в даний час транспозуються в спектаклі, фільми, мультфільми. Також у новелах зображується театральний простір, однак, скоріше в якості місця подій («Неукушенный локоть») або метафори постійної присутності глядача, що спостерігає за героєм («Невозможно предвидеть» та ін.), аніж у контексті самого мистецтва театральної гри; мистецтво танцю (фокстрот у новелі «Ганс и Фриц» і т.д.) та скульптури (індійські статуетки в новелі «Дымчатый бокал» і т.д.).

Найчастіше текстам С. Кржижанівського властива конгломерація декількох видів мистецтв, що підтверджує культурну ерудицію та енциклопедизм мислення письменника та презентує одну з особливостей його поезики, суголосної естетичним пошукам перехідної доби.

У третьому розділі **«Інтертекстуальна парадигма історичної та сучасної дійсності в новелістиці письменника»** в якості складового елемента інтертекстуальності як світомоделюючого фактору прози С. Кржижанівського розглянуто історичні джерела та «тексти життя».

У підрозділі **3.1. «Історичні джерела»** доведено, що підґрунтям для створення деяких сюжетів С. Кржижанівського стали історичні джерела («Історія від заснування міста» Т. Лівія в новелі «Гусь» та ін.). Щоб переконати читача в об'єктивній реальності того, що відбувається, письменник може посылатися на реальні (історія про атурів О. фон Гумбольдта в новелі «Последний из атуров» та ін.) або вигадані джерела, моделюючи ще один рівень гри з реципієнтом (уявна цитата з «Азбуковника» XIV–XV ст. у тексті «Итанесиэс» та ін.). Крім того, за подібністю з історичним фактом може будуватися вигадана автором подія (бій під Табула-Раза в новелі «Бумага теряет терпение»).

Проза С. Кржижанівського презентує авторську гру з читачем завдяки вказівкам у тексті на документальну, емпіричну точність розповіді та категоричне заперечення вигаданості сюжету. Настанова на правдивість зображуваного моделює її часову рамку, яка нерідко пов'язана з датою відомої події (дата смерті Канта в новелі «Катастрофа» – 12 лютого 1804 р. – та ін.). Персонажами творів явно чи приховано виявляються культурні діячі минувшини, які були історичними прототипами героїв (Есхіл в новелі «Прикований Прометеем» та ін.). Автор сюжетно реалізує ідеї попередників і робить власні футурологічні прогнози стану людства (ніцшеанська ідея смерті Бога в новелі «Бог умер»).

У підрозділі **3.2. «Артефакти інформаційного поля»** виявлено, що інформаційне поле прози письменника представлено «текстами життя», зокрема: друкованою формою артефактів – всілякими листами, телеграмами, газетами, альманахами, журналами, вівісками, афішами, плакатами, написами, підписами, покажчиками, оголошеннями, позначками, візитками, преїскурантами, рекламою, а також засобами зв'язку. Однак автор не обмежується відомими засобами і може винаходити їх вигадані форми (вітер як джерело інформації в новелі «Утренняя прогулка леса» тощо).

Особливо популярні у світі героїв письменника журнали, альманахи, найбільше – газети. Читання газет стає необхідністю для людини, яка живе в інформаційну епоху. В новелах С. Кржижанівського як засоби інформації згадуються реальні видання («Таймс», «Daily Telegraph», «Edinburgh Review» та ін.; правопис автора), а також вигадані («Еженедельное обозрение», «Ежемесячное обозрение» і т.п.). Газети стають джерелом інформації, яка впливає на подальший розвиток подій. Новиною нерідко стає повідомлення про смерть, що реалізується в жанрі некрологу («Проигранный игрок», «Чистая работа» та ін.). Актуалізація цього жанру газетної журналістики виконує декілька функцій: по-перше, як елемент експозиції чи зав'язки виступає рушійною силою сюжету; по-друге, підкреслюючи крихкість людського існування, загострює антиномію життя та смерті; по-третє, підсилює модель катастрофічного світу.

У творах С. Кржижанівського серед засобів зв'язку фігурують телефон, телеграф, радіо. Найбільш частотним стає образ чорного телефонного вуха і безпосередньо апарату, що використовується, як і радіо, для повідомлення сенсаційних новин, а також необхідних розпоряджень. Телефон часто зображується за допомогою персоніфікованої синекдохи – він перериває роздуми власника і викликає його гнів, агресію, роздратування. Апарат наділяється людськими емоціями, а його власник переймає риси предмета. Наявність пристрою в кабінеті працівника свідчить про його успіх і високий соціальний статус. Відповідно, чим заможнішими є персонажі, тим більшою кількістю засобів зв'язку вони володіють.

Всі виокремлені в новелістиці письменника елементи інформаційного поля слугують для орієнтації занурених в інформаційну епоху героїв. Ці «тексти життя» з їх величезним обсягом іманентні повсякденному життю мегаполісів.

Почасти людина не в змозі сповна їх осмислити, проте їх зникнення викликає у міських мешканців паніку («Бумага теряет терпение»). Найчастіше агресивні інформаційні тексти з їхніми кричущими літерами проникають у свідомість перехожого проти волі та ведуть до стану фрустрації. Ідея заповнювання міста і людської свідомості надмірною кількістю інформації, що найбільше реалізована не в індустріальному, а в постіндустріальному (інформаційному) просторі, втілюється в прозі письменника (особливо в картинах «Штемпель: Москва», «Московские вывески» та ін.) і виконує характерологічну та прогностичну функції.

У складі інформаційного простору розглянуто «тексти життя», представлені також наступними елементами, назви яких містять певний інформаційний блок: а) гасличними уподобаннями героїв (причому опис гастрономічних страв у новелістиці письменника значно поступається різноманіттю алкогольних напоїв – згадується вино «Asti Spumante» у новелі «Немая клавиатура», безліч видів пива в інших новелах тощо); б) ольфакторними елементами (жіночі персонажі можуть відрізнитися ароматом певних парфумів із запахом резеди («Бумага теряет терпение») або шипру («Странствующее “Странно”») та ін.); в) підручниками, задачками, атласами; г) етикетками, інструкціями, позначками, епітафіями; д) готелями; школами, університетами, академіями; е) іншими міськими будівлями; є) іншими об'єктами дійсності.

Дослідження інтертекстуальної парадигми прози С. Кржижанівського показало, що інформаційне поле сучасної авторові дійсності тісно пов'язане з міським дискурсом. Виходячи з цього, у підрозділі **3.3. «Художній простір новел: топоси та локуси»** розглянуто особливості художнього простору в новелах письменника, зокрема топосів і локусів, міського простору, його констант і основних властивостей, а також художніх презентацій.

Аналіз багатоскладового художнього простору творів виявив наявність реально існуючих географічних координат, де розгортаються події творів (Росія, Україна, Німеччина, Франція, Італія, Великобританія, Америка, Індія, Узбекистан та ін.). Зустрічається давньогрецька, давньокитайська та перська топоніміка. Спостерігається авторська стратегія контамінації топосів та локусів із позачасовим простором культури.

У зображенні С. Кржижанівським російських мегаполісів простежується негативне сприйняття рис індустріального світу, що пов'язано з особистими враженнями письменника, який переїхав з Києва до метушливої багатолюдної Москви.

Значне місце у структурі художнього простору новел займають створені уявою автора образи фантастичних країн («Итанесиэс» в однойменній новелі та ін.) і міст («Здесевск» у новелі «Квадрат Пегаса»). Вони формуються завдяки використанню літературних претекстуальних образів (свіфтівські топоси в новелах «Моя партия с королем великанов» і «Гулливер ищет работы» та ін.), актуалізації міфопоетичного (підземне царство Аїда в новелі «Орфей в аду» та

ін.) та біблійного («Острів Третього Завіту» в новелі «Бог умер» та ін.) хронотопів.

Цикл новел «Сказки для вундеркиндів» відрізняється контамінацією різних реальних і вигаданих топосів, «Чем люди мертвы» – їх переважною відсутністю (місце дії переходить на другий план і першорядного значення набуває час – обставини війни, на тлі якої розгортається сюжет), «Неукушенный локоть» – насиченістю різноманітної топоніміки, «Мал мала меньше» – мінімальною геопоетичною картиною з переважно відкритою просторовою структурою новел.

Розгляд зображення письменником міського простору виявив такі локуси в прозі С. Кржижанівського: вулиці, перехрестя, провулки, тупики; безліч будинків, серед яких: офіційні будівлі (установи, канцелярії, контори та ін.), житлові приміщення (кімнати, підвали та ін.), а також магазини, ресторани, автомобільні гаражі тощо. У художньому просторі С. Кржижанівського помітна деталізація локусних компонентів: поштові скриньки, під'їзди, двері, вікна, підвіконня та ін. Специфіка зображення локусів у творчості письменника презентує основні характеристики міського простору: дискретність, дрібність, нецілісність, гетерогенність; багатолюдність, страшна тіснява, вузькість, замкненість, герметичність; складність, безладність, хаотичність, невпинний рух по колу; заплутаність, сплетеність кривих, ламаних ліній вулиць, перехресть і провулків; віртуальність, перенасиченість міського простору інформаційними елементами візуального сприйняття; їх настирливість, нав'язливість; механістичність життя міських жителів, їх байдужість, безбожність, злостивість і безперервний поспіх, агресивність; какофонія індустріальних звуків. Принципово значущими у художньому просторі новелістики С. Кржижанівського вбачаються: опозиція міста і природи; взаємозв'язок міста і людей; кореляція міста і світу.

Проза С. Кржижанівського вписується в контекст літератури ХХ ст. і втілює специфічні риси урбаністичного світу. Міське начало, в розумінні автора, несе руйнівну семантику і протиставляється природному. У позиції письменника щодо негативних наслідків різних сучасних технологій, технократичних, урбаністичних тенденцій у розвитку суспільства і осмисленні людини як жертви свого розуму виявляється передбачення позицій сучасних футурологів (Е. Тоффлера та ін.).

У **четвертому розділі «Проза автора як метатекст»** розглянуто корпус творів С. Кржижанівського як єдиний метатекст з точки зору рекурсивності автора. Про це свідчить наявність типологічних персонажів, повторюваних образів, прийомів, ідей, концептів, мотивів та сюжетних компонентів, представлених у різних текстах письменника. Структуру метатекстуальності С. Кржижанівського формують: а) метаобрази (шляху, сльози та ін.); б) метаприйоми (власне домислення сюжетів прецедентних текстів, прийом зміни масштабів та ін.); в) метаідеї (антиномія «Буття-Побут-Би», де під останнім мається на увазі авторський універсум умовності як нескінченно творчої рушійної сили життя); г) метасюжети (перевтілення, втрати, жіночої

зради тощо). Одним із центральних лейтмотивів новелістики митця вбачається роз'єднання на частини (тіла, свідомості тощо).

Метатекстуальна функція інтертексту С. Кржижанівського реалізується завдяки постійному зверненню письменника до прецедентних текстів та використанню перехрещуваних автоапеляцій. Таким чином, посилюється єдність і цілісність художнього світу С. Кржижанівського та проявляється авторська інтенція, спрямована на інтеграцію з загальносвітовим культурним простором.

У **висновках** узагальнено основні положення й результати дослідження.

Генезисно-типологічну структуру інтертекстуальності малої прози С. Кржижанівського складають: літературні, філософські претексти, міфопоетичні, фольклорні, легендарно-теїстичні компоненти, інтермедіальні елементи мистецтва, а також історичні джерела, артефакти інформаційного поля, топоси і локуси художнього простору, як суцільно вигадані, так і реальні, взяті з історичної та сучасної авторові дійсності. Аналіз інтертекстуальних складових малої прози письменника дозволяє доповнити наявний дослідницький досвід інтерпретації художнього тексту та розширює усталений науковий погляд на питання інтертекстуальності як одну з актуальних проблем сучасного літературознавства.

Автор залучає широке поле протоджерел, активізуваючи культурну пам'ять реципієнтів. Різноманітні претексти виступають продуктивною основою та матеріалом для формування індивідуальних сюжетів та образів, переосмислення попереднього культурного досвіду та його творчого продовження. Енциклопедичність художнього мислення митця викликає потребу каталогізації інтертекстуальної структури малої прози як першого кроку до створення художнього тезаурусу С. Кржижанівського. Спробу цього і було репрезентовано в ході дисертаційного дослідження.

Виявлено контамінацію гетерогенного полікультурного матеріалу в прозі письменника. Автор конгломерує європейський та слов'янський художній досвід, апелює до загальносвітової культурної традиції, використовуючи різноманітні засоби реалізації міжтекстових зв'язків: цитати (прямі або приховані), алюзії, ремінісценції тощо.

Наявність інтертекстуальних повторів у структурі авторських творів дає змогу говорити про гіпертекстуальний складник прози С. Кржижанівського, представлений на літературному (творчі підходи Дж. Свіфта та М. Гоголя) та філософському (постулати Г. Трисмегиста та І. Канта) рівнях.

Інтертекстуальність малої прози С. Кржижанівського виконує комплекс функцій:

- апелятивну, яка реалізується в авторському зверненні як до певного претексту, так і до реципієнта, що має достатній культурний рівень для сприйняття цього звернення;

- тісно пов'язану з апелятивною фатичну функцію, або контактоустановчу, що моделюється на рівні діалогу письменника та читача, а також діалогу персонажів – наприклад, згадування героєм на ім'я Дехто (рос.

Некто) уривку з комедії Ж. Б. Мольєра «Дон Жуан, або Кам'яний гість» передбачає обізнаність адресата мовленнєвого виразу в мольєрівській творчій спадщині;

– конативну, що припускає можливість безпосереднього авторського впливу на дії як реципієнта-читача (це відбувається, наприклад, в новелі «Грайи», де автор запрошує читача прослідувати за ним і дізнатися про творче завершення міфу про сестер-грай), так і реципієнта-персонажа (яскравий приклад – прочитання героєм новели «Автобіографія трупа» старої виписки із середньовічного тексту Кирика Новгородця «Вопрошання Кирикова» призводить до зміни часової рамки події – самовбивця на певний час відкладає нічні суїцидальні наміри);

– метатекстуальну, що виражена в автопосиланнях, авторемінісценціях та автоалюзивних зверненнях письменника до своїх текстів протягом усієї творчості, задіянням власних літературних тез та творчих постулатів;

– лудичну, яка вбачається найчастішою та корелює з усіма вище згаданими. Вона формується на різних рівнях авторської поетики завдяки грі з читачем, який повинен активізувати власні знання в процесі рецепції текстових кореляцій, перегуків, трансформацій, переосмислення традиційного матеріалу культури. Реципієнту необхідно усвідомити явні та приховані, текстові і підтекстові творчі загадки авторського письма.

У малій прозі С. Кржижанівського активізуються різноманітні вектори творчих пошуків, які нівелюють усталені поетичні штампи та водночас пролонгують і розвивають надбання духовного досвіду світової культури. Інформаційне поле новел відображає особливості сприйняття дійсності автором. Процеси урбанізації, машинізації, техногенності, автоматизації розумових процесів людини і суспільства, створення інформаційного континууму існування з надмірною сукупністю даних отримує негативну конотацію та відображається в переважній кількості текстів письменника в пародійно-іронічному ключі.

У новелістиці С. Кржижанівського відбувається переосмислення та модифікація попередніх культурних здобутків різних часів і народів. Це чітко простежується, наприклад, на принципі реміфологізації. Він активується завдяки наявності певної системи міфологічних претекстів, яскравою складовою якої постають бестіарні створіння різного культурного походження. С. Кржижанівський створює та зображує власний вигаданий бестіарний код у складі індивідуально-авторського міфу й моделі світу.

Стратегія творчої трансформації, що реалізується у використанні й модифікації елементів претекстів, відіграє важливу роль у втіленні авторських ідей та інтенцій. Це сприяє активізації інтенсивного мисленнєвого процесу реципієнтів і спонукає послідовників на нові літературні пошуки.

Контамінація, перетин та творча трансформація багатьох світових традицій виступає яскравою стильовою рисою інтелектуальної прози письменника,

що дозволяє визначити інтертекстуальність як світомоделюючий фактор художнього світу С. Кржижанівського.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Еремина М. В. Интертекстуальность в прозе С. Д. Кржижановского (новеллы цикла «Сказки для вундеркиндов»; повесть «Странствующее Странно»). *Літературознавчі студії: зб. наук. пр.* Київ, 2013. Вип. 39, ч. 1. С. 333–346.
2. Еремина-Чашина М. В. Специфика городского пространства в очерках Сингизмунда Кржижановского. *Мова і культура: наук. журн.* Вип. 18. Т. V. Київ, 2016. С. 264–270.
3. Еремина-Чашина М. В. Трансформация традиционных сюжетов и образов в цикле новелл С. Д. Кржижановского «Мал мала меньше». *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія.* Харків, 2016. Вип. 74. С. 295–299.
4. Еремина-Чашина М. В. Диалог с русской классикой в малой прозе С. Д. Кржижановского. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія.* Харків, 2016. Вип. 75. С. 146–149.
5. Еремина-Чашина М. В. Бестиарный код в прозе С. Д. Кржижановского. *Південний архів: Філологічні науки: зб. наук. пр.* Херсон, 2017. № 67. С. 58–61.
6. Еремина-Чашина М. В. Мифопоэтическая составляющая в новеллистике С. Д. Кржижановского. *Text. Literary work. Reader: materials of the IV international scientific conference on May 20–21, 2017.* Prague, 2017. P. 89–93.
7. Yeromina-Chashchyna M. Art space of short stories of S. Krzhizhanovsky: topos and locus. *European Journal of Literature and Linguistics.* Vienna, Prague, 2017. № 4. P. 27–31.

АНОТАЦІЯ

Єрьоміна-Чашина М. В. «Інтертекстуальність як світомоделюючий фактор прози С. Д. Кржижанівського». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.02 – російська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячено осмисленню інтертекстуальності як світомоделюючого фактору естетичної системи малої прози С. Кржижанівського на матеріалі книг новел «Сказки для вундеркиндов» (1918–1925), «Чем люди мертвы» (1926–1933), «Неукушенный локоть» (1927–1941), «Мал мала меньше» (1937–1940).

У дослідженні виявлено і розглянуто константи генезисно-типологічної структури інтертекстуальності прози С. Кржижанівського: літературні, філософські претексти, міфопоетичні, фольклорні, легендарно-теїстичні компоненти, інтермедіальні елементи мистецтва, а також історичні джерела,

артефакти інформаційного поля, топоси і локуси художнього простору. Проаналізовано стратегії контамінації, трансформації та модифікації гетерогенного полікультурного матеріалу як основи для створення індивідуально-авторської художньої моделі світу.

Ключові слова: інтертекстуальність, генезисно-типологічна структура інтертекстуальності, претексти, метатекст, інтелектуальна проза.

АННОТАЦИЯ

Еремина-Чашина М. В. «Интертекстуальность как миромоделирующий фактор прозы С. Д. Кржижановского». – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено осмыслению интертекстуальности как миромоделирующего фактора эстетической системы малой прозы С. Кржижановского на материале книг новелл «Сказки для вундеркиндов» (1918–1925), «Чем люди мертвы» (1926–1933), «Неукушенный локоть» (1927–1941), «Мал мала меньше» (1937–1940).

В исследовании выявлены и рассмотрены константы генезисно-типологической структуры интертекстуальности прозы С. Кржижановского: литературные, философские претексты, мифопоэтические, фольклорные, легендарно-теистические компоненты, интермедийные элементы искусства, а также исторические источники, артефакты информационного поля, топосы и локусы художественного пространства. Проанализированы стратегии контаминации, трансформации и модификации гетерогенного поликультурного материала как основы для создания индивидуально-авторской художественной модели мира.

Ключевые слова: интертекстуальность, генезисно-типологическая структура интертекстуальности, претексты, метатекст, интеллектуальная проза.

SUMMARY

Yeromina-Chashchyna M. «Intertextuality as a world-modeling factor of S. Krzhizhanovsky's prose». – Qualification scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate of Philology degree in the specialty 10.01.02 – russian literature. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2018.

The dissertation research is devoted to clarification of intertextuality as a world-modeling factor of esthetic system of S. Krzhizhanovsky's small prose, based on material of the short stories books «Skazki dlya vunderkindov» (1918–1925), «Chem lyudi mertvy» (1926–1933), «Neukushennyj lokot'» (1927–1941) and «Mal mala men'she» (1937–1940).

In the research the system of pretexts of the writer's novelty, which are revealed at the explicit and implicit levels of realization, is classified. For the first time the own strategy of the advanced intertextual analysis of an art text is embodied,

considering the need of inclusion in sight of a literary research a paradigm of both the historical reality and reality, that is modern to the author, as an element of dialogue of cultures. Substantial content of S. Krzhizhanovsky's small prose from the point of view of intertextuality is catalogued, that becomes an attempt of creation of the thesaurus of intertextual images, motives and plots in the author's creativity.

In the dissertation constants of genesis-typological structure of S. Krzhizhanovsky's prose intertextuality are revealed and considered: literary, philosophical pretexts, mythopoetic, folklore, legendary-theistic components, intermedial art elements, and also historical sources, artifacts of an information field, topos and locus of art space. Besides, the functions of intertextuality in S. Krzhizhanovsky's small prose are found out. There are appellative, phatic, meta-textual and other functions. The game one is allocated as the main function.

The strategies of contamination and modification of heterogeneous polycultural material as bases for creation of individual-author's art model of the world are analysed. In the research, it is proved that creative transformation of the pretextual elements becomes the advanced distinctive feature of S. Krzhizhanovsky's creativity, who in every possible way reinterprets and at the same time continues to develop the previous cultural achievements of different times and folks.

Crossing and creative transformation of many world traditions act as striking style trait of writer's intellectual prose, that allows to define intertextuality as a world-modeling factor of prose of S. Krzhizhanovsky.

Keywords: intertextuality, genesis-typological structure of intertextuality, pretexts, metatext, intellectual prose.